

Právní a pastorační aspekty formálního odpadu od katolické církve

Marie Kolářová

Papežská rada pro výklad legislativních textů rozeslala dne 13. 3. 2006 předsedům biskupských konferencí sdělení obsahující výklad pojmu formální odpad od katolické církve.¹ Výklad papežské rady je zvláště aktuální v zemích, kde existuje povinnost platit církevní daň (Německo, Rakousko) a kde se tudíž formální odpady od církve² (tzv. výstupy z církve) vyskytují v nesrovnatelně vyšší míře oproti jiným zemím. V České republice se se žádostmi o zaznamenání výstupu z církve setkáváme okrajově. V tomto článku bych chtěla upozornit na právní a pastorační souvislosti vyplývající z výkladu papežské rady. Téma formálního odpadu od církve se z pohledu praktické aplikace může v našich poměrech jevit jako marginální záležitost, při promyšlení jeho souvislostí však zjistíme, že aktuálnost tématu je naléhavější, než se na první pohled může zdát. Výklad papežské rady totiž nedopadá pouze do oblasti práva, ale přesahuje do problematiky vztahu mezi státem a církví. Současně je též příkladnou ilustrací vzájemných vazeb mezi normami práva a morálky. Upozorňuje na neblahé důsledky pro případ, že se tyto normy od sebe oddělí neadekvátním způsobem. Zvláště v kanonickém právu je jejich vzájemná souvislost patrná výrazněji oproti sekulárnímu právu.³

1. PRÁVNÍ NÁLEŽITOSTI FORMÁLNÍHO ODPADU OD CÍRKVE

Papežská rada si nejprve vyžádala posouzení Kongregace pro nauku víry s cílem upřesnit teologicko-doktrinní obsah pojmu formální odpad od církve. V návaznosti na rozhodnutí této Kongregace vyložila a upřesnila právní podmínky, kte-

¹ Papežská rada pro výklad legislativních textů: Dopis kardinála Juliána Herranze o odpadu od víry (apostaze) (dále PCLT), ze dne 13. března 2006, *Acta ČBK*, č. 1 (2006): 75–77. Toto oficiální sdělení bylo schváleno papežem Benediktem XVI., který nařídil jeho rozeslání všem předsedům biskupských konferencí. Český překlad nadpisu ne zcela koresponduje s povahou textu, předně z toho důvodu, že se jedná o oficiální sdělení Papežské rady pro výklad legislativních textů, nikoliv privátní dopis. Další důvod nepřesnosti spočívá v neúplném vystižení obsahu sdělení. V originálním textu je použit nadpis: „Actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica“, tento nadpis používají i překlady do dalších jazyků (angličtiny, němčiny, italštiny a dalších). Obsah sdělení se týká na prvním místě vymezení znaků pojmu „formální odpad od katolické církve“ (kán. 1086 § 1, kán. 1117 a kán. 1124) a jeho odlišení od pojmu „odpad od víry“ (kán. 751), adekvátní je tedy zachování originálního názvu nebo použití jeho přesného českého překladu.

² V dalším textu používám zkrácenější variantu: „formální odpad od církve“.

³ Ignác Antonín HRDINA, „K některým aspektům svobody křesťana z pohledu obecné teorie práva,“ *Studia theologica* 8, č. 2 [24] (2006): 53: „Četné normy v samotném Kodexu kanonického práva, hlavním zákoníku západní katolické církve, jsou normami *morálky*, pouze ‚oblečenými‘ do roucha práva.“

ré musí splňovat právní úkon, aby mohl být považován za skutečný *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*.⁴ Jako každý jiný právní úkon musí být i tento učiněn v souladu s obecně platnými náležitostmi právního úkonu dle kán. 124 odst. 1 Kodexu kanonického práva (CIC), tedy musí být učiněn osobou kanonicky způsobilou, osobně, vědomě a dobrovolně a musí obsahovat všechny prvky a náležitosti požadované k jeho platnosti. Výklad papežské rady definuje následující náležitosti právního úkonu *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*: 1. existence vnitřního rozhodnutí vystoupit z katolické církve; 2. uskutečnění a manifestace tohoto rozhodnutí; 3. přijetí tohoto rozhodnutí ze strany kompetentní církevní autority.

Actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica musí tedy být skutečným odloučením se od konstitutivních prvků života církve, tj. musí být úkonem apostaze, hereze nebo schizmu, který je současně projeven navenek a náležitým způsobem veřejně manifestován. Nemůže se proto jednat o vnitřní postoje a názory, které nebyly nijak projeveny na veřejném fóru, stejně jako na druhé straně tyto náležitosti nesplňuje takový právní úkon, který je právně-administrativního charakteru (tzv. vystoupení z církve spojené s příslušnými evidenčními důsledky v matrice a právním postavením osoby před státem). Papežská komise dále výslovně stanovila, že tento právní úkon musí být učiněn písemnou formou adresovanou příslušné autoritě katolické církve, tj. ordináři nebo vlastnímu faráři, kteří posoudí, zda se skutečně jedná o *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*.

Již při formulování jednotlivých částí CIC byly vedeny polemiky o výklad pojmu formální odpad od církve a kanonisté posléze, jak vyplývá ze zápisů příslušných komisí, dospěli k závěru, že z důvodu právní jistoty je možné za formální odpad od církve považovat jen takové jednání, které je výslovným projevem vůle manifestovaným navenek. Formální odpad od církve musí být buď vyjádřen explicitně (formální úkon) nebo implicitně (virtuální úkon), např. přijetím členství v jiné křesťanské církvi nebo sektě. Nikdy nebylo za formální odpad od církve považováno pouhé nepraktikování víry nebo vnitřní rozhodnutí, které nebylo publikováno veřejně.⁵ Je tedy zřejmé, že výklad papežské rady navazuje na tato stanoviska a dále je zpřesňuje a prohlubuje. Cílem výkladu je totiž zamezit tomu, aby za odpadlé katolíky byli prohlašováni ti, kteří deklarovali odpad od církve z jiných důvodů, než je skutečné navenek projevené odloučení od konstitutivních prvků života církve.

Z hlediska okamžiku závaznosti interpretace je možné argumentovat kán. 16 § 2, podle kterého rozšiřující nebo zužující výklad zákona nebo výklad zákona vzbuzujícího pochybnost nemá zpětné účinky. Výklad papežské rady sice navazuje na dřívější stanoviska, ale byl podán z důvodu nejasnosti v chápání pojmu *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*, tedy ohledně pojmu v zákoně, který vzbuzoval pochybnost, a navíc se jedná o zužující výklad tohoto pojmu. Z tohoto pohledu by tedy neměl být aplikován na dřívější případy. Současně platí podle kán. 18, že u zákonů stanovujících trest nebo omezujících svobodný výkon práv nebo obsahujících výjimku ze zákona je třeba použít zužujícího výkladu. Sdělení papežské rady interpretuje *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica* zužujícím způsobem,

⁴ PCLT 1–5.

⁵ Srov. Stanislav ZVOLENSKÝ, „Formálne odpadnutie od Katolíckej cirkvi,“ *Tribunál* 3, č. 1 (2004): 11–12.

tedy vymezuje širším způsobem jednání, která nenaplňují skutkovou podstatu formálního odpadu od církve. Výklad papežské rady můžeme interpretovat jako potvrzení názoru, že *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica* měl být vždy vykládán zužujícím způsobem. Tedy kritéria vymezená ve výkladu papežské rady platí i pro dřívější případy. Osobně se přikláním k tomuto závěru, protože smyslem výkladu papežské rady je, jak jsem již výše zmínila, vymezit jako odpadlé katolíky jen ty, kteří se přímým úmyslem zamýšleli odloučit od církve. Hlavním principem kanonického práva je podle kán. 1752 dodržení kanonické umírněnosti se zřetelem na spásu duší. Pokud není úmysl katolíků znám, není možné je automaticky považovat za odpadlé. V pochybnostech proto musí být nejdříve přezkoumán obsah projevu vůle.

Podle bodu 5 výkladu papežské rady přísluší přezkoumání projevu vůle adresátovi právního úkonu, tedy příslušnému ordináři nebo faráři. Tato povinnost přezkoumání projevu vůle z hlediska jejího obsahu je novou povinností. Její konkrétní podoba by měla být upřesněna partikulárním právem. Lze konstatovat, že nově stanovená povinnost se nevztahuje na přezkoumání dřívějších případů, nikoliv však v tom smyslu, že by tyto případy byly nepřezkoumatelné, ale výkladem není uložena povinnost přezkoumávat z úřední povinnosti dříve učiněná prohlášení o odpadu od církve. V praxi tedy příslušná autorita přezkoumá nově doručená prohlášení. Ohledně dřívějších prohlášení provede šetření na základě nově doručené žádosti. Podání nové žádosti znamená, že dotýčný pravděpodobně nepovažuje sám sebe za skutečně odpadlého a v rámci přezkoumání jeho žádosti posoudí příslušná autorita obsah v minulosti projevené vůle.

2. FORMÁLNÍ ODPAD OD CÍRKVE A PLATNOST MANŽELSTVÍ

Výklad papežské rady, který byl podán na základě žádosti biskupů, soudních vikářů a dalších činitelů v oblasti kanonického práva, vysvětluje svoje stanovisko pastoračními důvody.⁶ Konkrétně tedy k ustanovení kán. 1117, který ukládá povinnost zachovat kanonickou formu uzavírání manželství v těch případech, pokud alespoň jedna ze stran uzavírajících manželství je pokřtěna v katolické církvi a neodpadla od ní formálním úkonem. Ti, kdo od církve formálně odpadli, jsou vázáni pouhým civilním manželstvím. Znění kán. 1117 bylo zdůvodněno snahou umožnit platné manželství i těm, kteří odpadli od církve.⁷ Možná původně pozitivně zamýšlená idea se ukázala v praxi jako vážná komplikace pro ty katolíky, kteří toužili po uspořádání svých životních poměrů v souladu s učením církve. Pokud tyto deklarovali formální odpad od církve a poté uzavřeli civilní manželství, bylo toto jejich manželství považováno za kanonicky platné a byli jím vázáni i po civilním rozvodu. Manželské kauzy byly také příčinou toho, proč se kanonisté v široké míře věnovali výkladu obsahu pojmu formální odpad od církve. Většina kanonistů se

⁶ Těmito pastoračními důvody se rozumí otázky platnosti manželství, protože pojem *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica* je použit v CIC pouze v manželském právu.

⁷ Již piánsko-benediktinský kodex obsahoval obdobné ustanovení v kán. 1099 § 2, ale pro obtíže spojené s jeho praktickou aplikací bylo toto ustanovení zrušeno vydáním Motu proprio ze dne 1. srpna 1948, srov. AAS 40 (1948): 305.

příkláněla k vymezení, které koresponduje se stanoviskem papežské rady, existovali však i zastánci široké interpretace pojmu, kteří považovali za splnění podmínky formálního odpadu od církve byť i jen pouhé uzavření civilního manželství.⁸

Lze namítnout, ať si každý nese následky svých činů, a tudíž ten, kdo veřejně deklaruje svůj odpad od církve, přijímá i ten důsledek, že jeho civilní manželství bude před církví platné. Dotyčný si většinou však těchto následků nebude vědom, a pokud ano, budou mu v danou chvíli lhostejné. Později, když bude toužit po nápravě života, teprve dodatečně zjistí, že jeho cesta se v důsledku předchozí deklarace odpadu od církve velmi zkomplikovala. Alespoň zčásti je možné této situaci formálně předejít tím, že v okamžiku prohlášení o výstupu z církve budou dotyční upozorněni na všechny důsledky, které toto rozhodnutí přináší. Řadě z nich to bude pravděpodobně lhostejné. Lze škodolibě poznamenat: mají, co chtějí. Na druhé straně v zemích, kde se neplatí církevní daň, nejsou lhostejní katolíci vystaveni těmto důsledkům. Jejich situace je podstatně jednodušší. V době, kdy jsou vzdáleni praxi víry, uzavírají civilní manželství, ovšem pro ně neplatné, protože jsou i přes nepraktikování víry vázáni kanonickou formou manželství. V případě, že se tito katolíci vracejí k životu ve víře, nejsou vázáni svým předchozím civilně uzavřeným a posléze civilně rozvedeným manželstvím.⁹

3. CÍL FORMÁLNÍHO ODPADU OD CÍRKVE

Výklad papežské rady upozorňuje na nezbytnost rozlišování cíle formálního odpadu od církve, tzn., jakých právních účinků zamýšlel jednající dosáhnout. Zda tedy na vnějším fóru deklarované rozhodnutí vystoupit z církve je vyjádřením vnitřního postoje zásadního a jasně zamýšleného odloučení se od církve, či zda toto jednání směřuje k jinému výsledku. Musí být od sebe rozlišeny dvě situace, a to první, kdy jednající chce veřejně deklarovat svůj vnitřní postoj jednoznačného odmítnutí víry nebo odloučení se od společenství členů katolické církve (kán. 751), a druhá, kdy jeho vztah k církvi je lhostejný, možná dokonce i do určité míry sympatizující, ale zamýšlí dosáhnout účinků pro sféru sekulárního práva, typicky např. neplatit církevní daň.

V návaznosti na toto rozlišení pak papežská rada dovozuje, že za skutečný odpad od církve nelze považovat jednání, které směřuje ve skutečnosti k jinému cíli.¹⁰ Tento výklad vychází z obecných ustanovení CIC o právním jednání, konkrétně z kán. 124 § 2 CIC, podle kterého se o právním jednání vykonaném co do jeho vnějších prvků předpokládá, že je platné. Jedná se o právní domněnku, kterou lze vyvrátit důkazem opaku. CIC rozlišuje mezi jednáním manifestovaným a skutečně zamýšleným, o manifestovaném jednání se předpokládá, že vyjadřuje vůli jednající

⁸ Srov. Miguel Angel ORTIZ, „La forma,“ in *Diritto matrimoniale canonico*, sv. 3, *La forma, gli effetti, la separazione, la convalida*, ed. Piero Antonio Bonnet a Carlo Gullo, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2005, s. 31–35. Autor uvádí v přehledu široké spektrum názorů na vymezení pojmu formální odpad od církve.

⁹ Resp. mají přirozenou povinnost vůči dětem a případně i bývalému partnerovi (srov. kán. 1071 § 1, odst. 3°), ale tato povinnost jim nebrání uzavřít nové kanonicky platné manželství.

¹⁰ PCLT 3.

cího, je však možné prokázat, že vůle jednajícího byla jiná, a jednání je tudíž neplatné. Důkazní břemeno nese ten, kdo právní úkon simuloval.¹¹ Výklad papežské rady je možné považovat za rozšiřující oproti obecnému ustanovení kán. 124 § 2 CIC, protože nařizuje zkoumání vůle jednajícího. Nepředpokládá platnost takového jednání jen proto, že jsou splněny formální znaky odpadu od církve. Důkaz neplatnosti jednání nenese jednající, ale ten, kdo přijímá projev vůle, je povinen zároveň zkoumat skutečný obsah projevu vůle.¹²

Požadavky kanonického práva na platnost právního úkonu se shodují s obecnou teorií práva, která definuje právní jednání jako projev vůle směřující k dosažení právních účinků, jež s tímto jednáním spojuje objektivní právo.¹³ Právní jednání, které formálně vykazuje znaky vyžadované zákonem pro platnost určitého právního úkonu, ale jehož cílem je dosáhnout účinků jiného právního úkonu, je simulovaným právním jednáním. Např. kupní smlouva, která je ze strany prodávající simulována jako darovací smlouva a protiplnění kupující strany je simulováno opět darovací smlouvou či jinou nepojmenovanou smlouvou, jejímž obsahem není nic jiného než skrytá úplata.¹⁴ Simulovaný právní úkon je neplatný, platným je ten úkon, který byl zastřený (disimulovaný úkon). Prokázaná simulace vede k tomu, že platným úkonem bude ten úkon, který účastník skutečně zamýšlel, a nikoliv ten, jehož formální znaky byly naplněny. Formálně deklarovaný odpad od církve, kterým se však katolík chtěl vyvázat pouze z povinnosti platit církevní daň, nikoliv se skutečně odloučit od církve, je proto považován ze strany církve za úkon právně-administrativní, který nenaplnňuje skutečnou podstatu formálního odpadu od církve.

Pro platnost disimulovaného právního úkonu je zapotřebí jednak, aby splňoval znaky jiného právního úkonu, a jednak aby nebyl v rozporu se zákonem, nebo aby jej neobcházel, anebo aby se nepřičil dobrým mravům.¹⁵ O povaze právně-administrativního odpadu od církve byly vedeny v minulosti rozsáhlé polemiky. Výklad papežské rady jednoznačně stanoví, že právně-administrativní odpad od církve je simulovaný právní úkon, a proto nemůže být považován za úkon splňující požadavky skutečného odpadu od církve, tedy za *actus formalis defectionis ab Ecclesia*

¹¹ Srov. Myriam WJLENS, „Juridic Acts,” in *New Commentary on the Code of Canon Law*, ed. John P. Beal, James A. a Thomas J. Green, New York: Paulist Press, 2000, s. 178–179. Obdobně platí např. podle kán. 1101, kdy se předpokládá, že vnitřní vůle odpovídá slovům nebo znamením použitým při uzavírání manželství; pokud se prokáže, že souhlas byl simulovaný, manželství je prohlášeno za neplatné.

¹² Srov. Damián NĚMEC, *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*, Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 27. Autor zmiňuje presumpci platnosti formálního úkonu odpadu od církve směřujícímu k jinému účelu, tento názor publikovaný před vydáním výkladu papežské rady vychází z obecných ustanovení CIC.

¹³ Srov. Jiří BOGUSZAK – Jiří ČAPEK – Aleš GERLOCH, *Teorie práva*, Praha: EUROLEX Bohemia, 2001, s. 116.

¹⁴ Srov. § 41a odst. 2 zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník: Má-li být právním úkonem zastřen právní úkon jiný, platí tento jiný úkon, odpovídá-li to vůli účastníků a jsou-li splněny všechny jeho náležitosti. Neplatnosti takového právního úkonu se nelze dovolávat vůči účastníkovi, který jej považoval za nezastřený. – Citovaná ustanovení občanského zákoníku patří mezi obecná ustanovení a týkají se posuzování platnosti a neplatnosti právního jednání. Argumentaci sekulárním právem používám pro analogické srovnání, jak by sekulární právo hodnotilo jednání tohoto typu.

¹⁵ Srov. § 39 zák. č. 40/1964 Sb.: Neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přiči dobrým mravům.

catholica. Automaticky vyvstává otázka, o jaký právní úkon se ve skutečnosti jedná (jaký je disimulovaný úkon). Tímto právním úkonem je deklarace vůči státu vyjadřující vůli neplatit církevní daň. Náležitosti takového právního úkonu pochopitelně kanonické právo neupravuje, výlučně z právního pohledu je právním úkonem pro kanonické právo irelevantním.

V čem je zásadní potíže právně-administrativního odpadu od církve? Nestačilo by pouhé negativní vymezení, že není skutečným formálním odpadem, aniž bychom rozebírali jeho právní podstatu? Lze namítnout, že každé jednání nemusí být nutně právním jednáním. Využijí analogie s civilním právem. Disimulovaný právní úkon je platný tehdy, pokud není v rozporu se zákonem nebo jej neobchází. Právně-administrativní odpad od církve neobchází ustanovení kanonického práva, ale civilního. Katolík svým jednáním neporušil ustanovení kanonického práva, protože kanonické právo tuto skutkovou podstatu nevymezuje. Zůstává však otázka dobrých mravů jako další podmínka, aby disimulovaný právní úkon byl uznán za platný.

I při shovívavém posuzování, kterým je také výklad papežské rady, nelze nepochybně označit právně-administrativní odpad od církve za jednání, které je v souladu s dobrými mravy. Právě kategorie dobrých mravů nám ukazuje, že nelze rozdělit rovinu práva a morálky. Členové církve mají plnit své občanské povinnosti, včetně placení daní. Výklad papežské rady neschvaluje obcházení daňových povinností, usnadňuje však pozici těch katolíků, kteří z daňových důvodů deklarovali odpad od církve. Tito totiž nenesou žádné právní následky za své jednání, právně-administrativní odpad od církve je považován za irelevantní jednání pro oblast kanonického práva. Stručně řečeno: Prohlášení o výstupu z církve je činěno pouze pro stát, nejedná se o chování, s kterým by kanonické právo spojovalo další následky.

Z analogie se sekulárním právem vyplývá, že právní úkon tohoto typu by podle sekulárního práva nebyl platný v důsledku rozporu s dobrými mravy. Výklad papežské rady interpretuje formální odpad od církve z daňových důvodů zcela správně nikoliv jako skutečný *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*, ale jako jednání s jiným cílem, a to zbavení se plnění daňových povinností. Disimulovaným úkonem je tedy úkon odmítnutí plnění daňové povinnosti. Toto sotva může být pro kanonické právo platný právní úkon. Logickým důsledkem by proto mělo být, že by zůstala povinnost platit církevní daň. Současně ovšem je vůči státu platné prohlášení o odpadu od církve, a tím tedy zbavení se povinnosti platit církevní daň. Výklad papežské rady nijak neřeší disharmonii mezi katolíky, kteří deklarují odpad od církve z daňových důvodů, a ostatními. Jejich postavení je v kanonickém právu stejné.

4. FORMÁLNÍ ODPAD OD CÍRKVE V ADMINISTRATIVNÍ PRAXI

Výklad papežské rady je veden pastoračními důvody a je nepochybně motivován úsilím o zachování širokého společenství členů církve, z kterého jsou odloučeni jen ti, jejichž postoje a jednání skutečně naplňují skutkovou podstatu úkonu apostaze, hereze nebo schizmatu. Na druhé straně ovšem vyvstává otázka, jak se za-

chovat k těm, kdo oznamují výstup z církve z fiskálních důvodů. Lze namítnout, že v našem prostředí se jedná o akademickou otázku, protože se nás v praxi netýká. Problém má však širší přesah. Kanonické právo tu nevyvozuje žádné důsledky z jednání těch, kteří se snaží vyhnout plnění svých povinností uložených zákonem demokratického právního státu, ale naopak jim otevírá prostor. Nejde mně o to, aby se zaváděly další kanonické tresty, zásadní problém vidím v tom, že kanonické právo musí reagovat na právně-administrativní odpad od církve, protože přinejmenším na partikulární úrovni musí stanovit postupy vyřizování agendy právně-administrativních odpadů od církve.

Nutnost pozitivní právní úpravy vyplývá z výkladu papežské rady, který stanoví, že právní úkon musí být písemný a adresovaný příslušné kompetentní autoritě církve.¹⁶ Tento požadavek se týká všech odpadů od církve, tedy i těch, které autorita následně uzná za skutečný *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*. V dalším kroku pak musí být stanoveno, jakým způsobem bude církevní autorita postupovat poté, co obdrží písemné oznámení odpadu od církve. Zda bude trvat na osobním rozhovoru, nebo postačí následná písemná korespondence. Na závěr musí nezbytně následovat rozhodnutí církevní autority o právní povaze odpadu od církve. Pro tento postup budou stanoveny určité vnitřní procedury, buď formou partikulárních norem, nebo jen interních pokynů, vydaných v písemné nebo ústní podobě. Tento proces bude završen konečným rozhodnutím církevní autority o právním stavu dotyčného. Pouze v případě, že se jedná o *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*, může být ve smyslu kán. 535 § 2 učiněna poznámka do knihy pokřtěných. Konečný výstup tedy znamená, že pověřená autorita rozhodne, zda se jedná či nejedná o *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica* a je možné učinit záznam do knihy pokřtěných.¹⁷

Z popsaného konkrétního postupu vyplývá právě to zásadní úskalí v celé věci. Církevní autorita totiž svým rozhodnutím označí přinejmenším část písemně doručených výstupů z církve jako rozhodnutí, která nemají význam pro kanonické právo, za pouhá oznámení vůči státu. Postavení těch, kteří deklarovali výstup z církve, se v jejich případě uvnitř církve nemění, na jejich oznámení vůči státu se nebere zřetel. Nelze pravděpodobně očekávat, že katolík, který oznámí výstup z církve, bude pravidelným návštěvníkem bohoslužeb a bude aktivně zapojen do života církve. Jde však o jeho rovnoprávné postavení s ostatními katolíky. V právu je však nezbytné se vždy ptát po smyslu a účelu daného zákona. U církevní daně představuje daňový zákon jedno z opatření, kterým je v dané zemi upraveno financování církve. Jeho smyslem je tedy zajistit jeden ze zdrojů financování církve a účelem je uložit daňovou povinnost těm, kteří deklarují svoji příslušnost k církvi. Z tohoto pohledu je vidět nevyváženost, kterou představuje výklad papežské rady. Je smazán rozdíl mezi těmi, kteří nepopírají svoji příslušnost církvi, a těmi, kteří se jí zříkají.

Němečtí biskupové si byli vědomi těchto souvislostí a důsledků, a proto vzápětí po oznámení výkladu papežské rady podali vlastní prohlášení k předmětnému výkladu. S odvoláním na německou právní tradici a též na úřední úpravu „výstupů z církve“ biskupové prohlásili, že veřejně projevený odpad od katolické církve ad-

¹⁶ PCLT 5.

¹⁷ PCLT 6.

resovaný státním úřadům má současně účinky i pro církev a naplňuje skutkovou podstatu schizmatu (kán. 751). Ten, kdo deklaroval odpad od církve, upadl do exkomunikace, a tudíž ztratil plné společenství s církví, což má dopady do přijímání svátostí a do manželského práva. Církevní autorita obdrží od příslušného státního úřadu prohlášení o odpadu od církve, a poté vyznačí prohlášení v křestní matrice. Odpadlý katolík nemůže přijímat žádné služby v církvi a nesmí být v pracovní-právním vztahu k církvi. Biskupové v závěru prohlášení připomínají otevřenost vůči těm, kdo se chtějí napravit.¹⁸

Vracíme se zpět k morální rovině. Lidský nespravedlivý zákon nezavazuje. Těžko lze však daňový zákon demokratického právního státu označit za natolik nespravedlivý, aby bylo odůvodněno jeho obcházení. Z hlediska spravedlivosti vyvážení vzájemných vztahů a postavení se proto jeví jako více odpovídající taková úprava, která toto prohlášení promítne i do kanonického práva tím, že odliší postavení těch, kteří oznámili svůj úmysl vystoupit z církve, od těch, kteří tak neučinili. Upadnutí do exkomunikace jako následek odpadu od církve z daňových důvodů se jeví jako příliš tvrdý trest, a prohlášení německých biskupů bylo proto kritizováno buď přímo pro rozpor s kanonickým právem,¹⁹ anebo v umírněnějších reakcích pro velký nepoměr mezi závažností jednání a uloženým trestem.²⁰ Církevní daň je povinností vymáhanou státem s účastí církve, která určuje její výši. Plnění této povinnosti se současně promítá do kanonického práva jako plnění povinnosti přispívat na potřeby církve (kán. 222).²¹ Za porušení této povinnosti nelze pochopitelně uložit exkomunikaci. Němečtí biskupové však argumentují schismatickým jednáním. Proti sobě zde stojí dva zásadní argumenty. První: jedná se pouhé neplnění povinnosti přispívat na potřeby církve bez úmyslu odloučit se od církve, a proti němu druhý: jedná se o formální odpad od církve s naplněním skutkové podstaty kán. 751, a to právě pro veřejnost jeho projevu.

5. ZÁVAŽNOST VEŘEJNÉHO POHORŠENÍ

Nyní se budu věnovat druhému argumentu. Pro schismatickou povahu hovoří skutečnost, že se jedná o veřejnou deklaraci odpadu od církve a s ní nezbytně spo-

¹⁸ „Erklärung der Deutschen Bischofskonferenz zum Austritt aus der katholischen Kirche,“ www.bistum-magdeburg.de/Detailed/1865.html (Würzburg 24. 4. 2006, citováno 18. 5. 2009).

¹⁹ Srov. René LÖFFLER, *Ungestraft aus der Kirche austreten? Der staatliche Kirchenaustritt in kanonischer Sicht*, Würzburg: Echter, 2007, s. 368–368. Autor upozorňuje, že kanonické právo nezná trestný čin odmítnutí placení daně. – Exkomunikaci je totiž možno uložit pouze v těch případech, kdy zákon výslovně stanoví. Němečtí biskupové argumentují, že odpadlí katolíci odmítají povinnost uloženou kán. 222: přispívat na potřeby církve. Exkomunikace je však uložena podle kán. 1364: odpadlý od víry, bludař a rozkolník. Jedná se o vnitřní rozpor, který je předmětem kritiky, odpadlý katolík fakticky porušuje povinnost přispívat na potřeby církve a je trestán za schismatické jednání (odmítnutí podřízení papeži nebo odmítnutí společenství s členy církve papeži podřízenými), ač není jisté, zda tuto skutkovou podstatu skutečně naplnil. Navíc trest exkomunikace podle kán. 1364 nastupuje bez rozhodnutí představeného (*latae sententiae*).

²⁰ Srov. Sebastiano VILLEGIANTE, „Dispensabilità dalla forma di celebrazione del Matrimonio e problematicità inerente all'abbandono della fede con atto formale,“ in *Diritto matrimoniale canonico*, sv. 3, s. 213.

²¹ K podmínkám financování církve srov. např. Wolfgang LOSKAND, „Církevní majetek ve Spolkové republice Německo,“ *Revue církevního práva* 1, č. 2 (1995): 101–112.

jené veřejné pohoršení. Veřejná deklarace je podstatně závažnější než pouhá lhostejnost nebo pasivita ve věcech víry. Opačná argumentace je vedena ohledem na vlastní úmysl, kterým není skutečné oddělení se od církve, ale snaha vyhnout se plnění určité povinnosti. Zastánci tohoto výkladu upozorňují, že schizma je výrazem neposlušnosti, ale to automaticky neznamená, že každá neposlušnost vůči církvi je zároveň schizmatem.²² S tím je možné souhlasit. Zde je však zásadní výslovné veřejné zřeknutí se příslušnosti k církvi, tedy vymezení sama sebe jako odpadlíka. Veřejné pohoršení v této souvislosti spočívá jednak v možném negativním vlivu tohoto jednání na dosud váhající, jednak i v náhledu ostatní společnosti na působení církve, od které se veřejně odvracejí její členové.

Při zvažování povahy určitého jednání je třeba vzít v úvahu vždy i jeho veřejné hodnocení a jeho vliv na ostatní společnost. Co do podstaty jednání je odmítnutí placení církevní daně neposlušností, resp. odmítnutí plnění uložené povinnosti. Stačí otevřít kodex kanonického práva a vidíme, že řada katolíků také neplní jiné svoje povinnosti uložené zákonem. V tomto srovnání je však jasně patrný právě význam veřejné deklarace spojený s odmítnutím plnění daňové povinnosti.²³ Katolík, který neplní jiné své povinnosti nebo který veřejně deklaruje výhrady např. k morálnímu učení církve, tím samým neprohlašuje, že vystupuje z církve. Často naopak dává najevo, že se považuje za řádného člena církve a hodlá tak setrvat.

Veřejná deklarace odpadu od církve totiž současně vyžaduje i reakci ze strany církve. Prohlášení o odpadu od církve je doručeno příslušné církevní autoritě, která k němu musí zaujmout stanovisko. Konkrétní přístup závisí na podmínkách místa, kde je prohlášení učiněno, tedy na partikulárních zákonech, a může se místo od místa výrazně lišit, od naprosto pasivní reakce až po vyznačování do matriky křtů, tedy uznání dotyčného jako formálně odpadlého. Také dotazy po zjišťování skutečného úmyslu odpadu od církve mohou probíhat v různé formě. Výklad papežské rady směřuje ke sjednocení posuzování těchto případů. Přehlíží však obtíže, které jsou spojené s tím, že někdo sám sebe deklaruje jako odpadlíka, ale církevní autorita na něj bude dále pohlížet jako na plnoprávného člena církve.²⁴ Právě s těmito motivy vydali němečtí biskupové svoje prohlášení. Netečnost k veřejnému odpadu od církve je složitá i pro ostatní členy církve, kteří mohou chápat tento přístup jako nespravedlnost, protože je vlastně jedno, zda někdo formálně vystoupil z církve či ne. Přistupují k tomu i nezanedbatelné praktické ohledy. Proč má někdo pobírat užitky z činností, na které odmítá přispívat? Tento přístup je v rozporu s požadavky solidarity. Spravedlnost vzájemných vztahů vyžaduje pro případ toho, kdo formálně odpadl od církve, i určitou přiměřenou reakci, nebo alespoň určitý administrativní postup upravující návrat veřejně odpadlého katolíka.

²² Srov. Georg BIER, „Was ist ein Kirchenaustritt?“ *Herder Korrespondenz* 60, č. 7 (2006): 350–351. Autor uvádí příklady těch, kteří nezachovávají ve všem společenství v církvi nebo nerespektují církevní učení, ale přesto nejsou automaticky označováni za schizmatiky, jako např. ti, kdo pravidelně nenavštěvují nedělní bohoslužby, dovolují laikům kázat při mši sv., zvou k eucharistii nekatolíky.

²³ Např. VILLEGIANTE, „Dispensabilità“, s. 214–215, namítá, že se nejedná o povinnost uloženou církvi, ale státem, a také prohlášení odpadu od církve je vlastně vynuceno kvůli daňové povinnosti, nikoliv z důvodu schizmu.

²⁴ Kanonické právo není nijak v rozporu s věroučným učním, podle kterého je křest nezrušitelným duchovním znamením příslušnosti křesťana ke Kristu (srov. KKC 1272), protože žádný kanonický trest nikdy neznamenal úplnou a definitivní ztrátu společenství s církvi.

Jedinou sankcí jsou nyní dopady v manželském právu, což je samozřejmě z právního i pastoračního pohledu více než problematické.²⁵

6. ZÁVĚR

Prohlášení o výstupu z církve z daňových důvodů nemůže být pokládáno za skutečné přerušení pout společenství s církví, pokud se v konkrétním případě neprokáže opak. Je proto nezbytné vždy pro jednotlivý případ zkoumat obsah projevu vůle. Na druhé straně je však třeba se zabývat dopady, které vyplývají ze skutečnosti, že odpad od církve je deklarován veřejně před státem. Představení místní církve jsou postaveni do nelehké role, protože se musejí přiměřeným způsobem vypořádat s těmi, kteří oznámili svůj výstup z církve. Považovat je nadále za plnoprávné členy církve je kontraproduktivní a hluboce nesolidární vůči odpovědným členům církve. Dovedeno ad absurdum by pak mohli všichni katolíci oznámit výstup z církve.

Za současné situace je nejvhodnějším řešením přijetí odpovídající partikulární právní úpravy. Tato právní úprava by však neměla přenášet důsledky z prohlášení o výstupu z církve do oblasti manželského práva. Nejvhodnějším řešením je pak samozřejmě změna příslušných ustanovení CIC. To znamená formulaci takové skutkové podstaty, která bude reflektovat důsledky právně-administrativního odpadu od církve bez toho, že by nastupoval trest exkomunikace *latae sententiae*. Dále změnu kán. 1117, tj. stanovení závaznosti kanonické formy manželství i pro odpadlé katolíky. S tím souvisí i nutnost změny kán. 1086 § 1 stanovícího neplatnost manželství mezi osobou katolicky pokřtěnou nebo přijatou do katolické církve a neodpadlou od ní formálním úkonem a stranou nepokřtěnou, a kán. 1124 zakazujícího uzavřít bez dovolení ordináře manželství mezi stranou katolicky pokřtěnou a nepokřtěnou, ale nezavazujícího podle stávající úpravy strany formálně odpadlé od katolické církve. Jsem si vědoma, že stanovení závazné kanonické formy pro všechny katolíky (tedy včetně odpadlých) současně posílí hlasy kritizující lehkovážný přístup církve k civilním manželstvím katolíků. K tomu bych chtěla podotknout, že se jedná zvláště z pohledu nevěřící veřejnosti o oprávněnou námitku. Za řešení však nepovažuji zavazovat katolíky civilní formou manželství, ale celkovou změnu přístupu k pojetí nerozlučitelnosti manželství. Za inspiraci by mohla sloužit praxe pravoslavné církve. Toto jsou opravdové výzvy pro kanonické právo, otázkou je, kdo se jich ujme.

²⁵ K pastoračním aspektům v souvislosti s právně-administrativním odpadem od církve srov. Rainer BUCHER, „Es geht um etwas Neues: Die pastoraltheologische Herausforderung der Kirkenaustritte,“ *Theologisch-praktische Quartalschrift* 156 (2008): 4–12.

Legal and Pastoral Aspects of *Actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*

Key words: Canon Law; Morality; Formal Act of Defection; Validity of Marriage

Abstract: This article deals with the statement of Pontifical council for legislative texts in the case of the essentials for leaving the Church by a formal act. Not all such acts of defections should be interpreted as a true and willful separation from the Church (e.g. just to escape the obligation to pay the church tax most likely is not an act of reneging of the doctrinal teaching). Therefore the reason of defection from the Church has always to be examined. The point has close connection with marriage law by reason that a fallen away Catholic does not need to observe the canonical form of marriage. In the cases of the declaration of the nullity of marriage, it is necessary to examine, whether or not there is a true separation from the Church. The attitude of German bishops, according to which all the fallen away Catholics incur *ipso facto* an excommunication, contradicts the statement of the Pontifical council. Excommunication cannot be imposed validly for refusal to pay the church tax. The author is suggesting necessary changes of the relevant prescripts of the Codex and issuing new corrected proceeding how to treat Catholics who had fallen away from the Church.

JUDr. Ing. Marie Kolářová
Arcibiskupství pražské
Hradčanské náměstí 56/16
119 02 Praha 1